

ТМ	Г. XXXIII	Бр. 2	Стр. 375 - 400	Ниш	април - јун	2009.
----	-----------	-------	----------------	-----	-------------	-------

UDK 330.101.541 + 330.342

Превод
Примљено: 28.3.2009.

Џефри М. Хоџсон
Пословна школа
Универзитет Хертфордшајр
Хертфордшајр (Велика Британија)

ИНСТИТУЦИЈЕ И ОДРЖИВОСТ МАКРОЕКОНОМИЈЕ: НЕКИ ПОГЛЕДИ НА ТРАНСФОРМАЦИЈУ ПОСТКОМУНИСТИЧКИХ ПРИВРЕДА*

Резиме

Изградња модерне тржишне привреде подразумева успостављање недирегованог система координације и поретка. Па ипак, и након три стотине година, теоретичари у друштвеним наукама још увек покушавају да објасне основе друштвено-економског поретка. Новији покушај мејнстрим економије да се макроекономија постави на "чврсте макроекономске темеље", наставак је тих напора. Поменути напори мотивисани су специфичном формом редукционизма, који се заснива на појединцу као датој и фундаменталној јединици анализе. И математички и филозофски, овај подухват се заглибио у песку. Математички покушаји да се агрегатне макро везе изведу из макроекономских претпоставки суочили су се са непремостивим тешкоћама. У филозофији, озбиљне замерке упућене су редукционизму. Неки од тих филозофа користе концепт настајања (emergence), који се овде објашњава. Уз то, дате су сугестије у вези са тим како институционална економија може на потпуно другачији начин да повеже и разуме микро-макро односе. Импликације за креаторе економске политике у привредама у транзицији дате су сажето.

Кључне речи: концепт настајања, макроекономија, методолошки индивидуализам, редукционизам, транзиција

gmh1001@cam.ac.uk

* Рад је публикован под називом "Institutions and the Viability of Macroeconomics: Some Perspectives on the transformation Process in Post-Communist Economies", у *Journal of Institutional Innovation, Development and Transition*, 2, 1998, pp. 5-18.

Аутор је веома захвалан Јанезу Шуштерчићу и другим учесницима конференције "Институције и транзиција", одржане септембра 1998. године у Бледу, Словенија, за корисне примедбе на претходну верзију овог есеја

Увод

Транзиција пост-комунистичких привреда, започета 1989. године, показала се као дуготрајан, трауматичан и проблематичан процес. Један број економиста са Запада, који су били саветници влада земаља бившег совјетског блока, сматрали су да ће приватизација и јасно дефинисање својинских права омогућити брзо одвијање процеса транзиције. Тржиште и индивидуални подстицаји омогућиће трансформацију ових привреда у капиталистичке чим се "мртва рука државне бирократије" уклони и успоставе одговарајући микроекономски темељи.

Ова оптимистичка очекивања, међутим, нису се остварила. Резултати до којих је дошао Зекини (Zecchini, 1997) јасно показују да до 1996. године ниједна од привреда бившег совјетског блока у Европи није успела да достигне ниво друштвеног производа из 1989. године. Инфлација је била ендемска појава, посебно почетком 1990-тих, а стопа незапослености висока. Русија је 1998. године ушла у дубоку рецесију, узроковану финансијским колапсом. У целини, процес транзиције показао се далеко тежим и дуготрајнијим него што су то еминентни економски стручњаци сугерисали.

Из тих разлога, искуство ових привреда након 1989. године постало је изазов како економској теорији, тако и економској политици. Неки од проницљивијих економиста то и признају. Узмите на пример Дагласа Норта (Douglass North).¹ Међутим, изазов мејнстрим економској теорији, укључујући ту и "нови" институционализам Роналда Коуза (Ronald Coase), Оливера Вилијамсона (Oliver Williamson), Ричарда Познера (Richard Posner), Светозара Пејовића (Svetozar Pejovitch), Ерика Фурботна (Eirik Furubotna) и других, иде још дубље.² С друге стране, тешко је онима коју су репутацију стекли старим начином теоретисања, да одбаце већи део свог интелектуалног капитала и репутације које су акумулирали годинама.

Сврха овог есеја је да укаже на нека од фундаменталних питања у вези са тим. Углавном кроз осврт на претходно стваралаштво, покушаћу да поткрепим следеће тврдње:

– Теоријска основа адекватне политике транзиције мора да се позабави проблемом формирања и одржања друштвено-економског поретка.

– Теоријски програм мејнстрим економије, који је за циљ имао да покаже како се поредак успоставља из датих микроекономских елемената, доживео је неуспех. Претпоставка да стварни тржишни

¹ На основу опширне приватне конверзације с аутором.

² За опсежан и јасан увид у "нову" институционалну економију види: Furubotn and Richter (1997).

системи настају или опстају кроз интеракције атомизованих појединаца, није теоријски утемељена.

– Паралелни теоријски програм мејнстрим економије, усмерен на свођење макроекономије на микроекономију, такође је доживео неуспех.

– Одрживи друштвено-економски поредак захтева нешто више од индивидуалних подстицаја и својинских права; захтева свеобухватну мрежу функционалних макроекономских институција и макроекономских политика.

– Теоријско утемељење претходног става мора да се базира на новој аргументацији макроекономије која поседује одређену аутономност, али је логички конзистентна са микроекономском теоријом.

– У филозофском утемељењу поменутих промена значајно место мора да заузме *концепт настајања*. Као теоријски извор могу да послуже радови "старих" институционалиста - Веслија Мичела (Wesley Mitchell) и других, као и радови претходника немачке историјске школе.

Наравно да није могуће све ове идеје детаљно разрадити. Али, има доста радова који поменуте ставове поткрепљују. У другом делу разматрају се проблеми друштвено-економског поретка. У трећем, четвртој и петом делу анализирају се филозофски и теоријски проблеми у редукционистичким покушајима да се изгради модел економског поретка, полазећи од претпоставке максимизирајућег понашања појединаца. У шестом и седмом делу уводи се концепт настајања и објашњава његова релевантност за макроекономску и институционалну анализу. Есеј се завршава деветим делом.

Проблем друштвено-економског поретка

Проблем развоја и стабилности друштвено-економског поретка јасно је формулисао Томас Хобс (Thomas Hobbes) пре око три стотине година. Он је тврдио да се друштво састављено од себичних појединаца не може одржати без наметања јаког суверена. Међутим, Хобсово решење је интерно неконзистентно јер се његов модел људске природе не односи на самог суверена. Врховни владалац мора да буде доброћудан и правичан, за разлику од његових себичних поданика. Ипак, јасна карактеристика Хобсовог аргумента је да поредак не може да се успостави кроз интеракције међу појединцима, без интервенције јаког ауторитета.

Насупрот томе, Бернард Мендевил (Bernard Mandeville) је у свом делу *Басна о пчелама* (1714) тврдио да су друштвени поредак и кохезија могући, чак и на темељу похлепе аутономних појединаца. У одређеној мери, ове идеје преузете су од Адама Смита (Adam Smith) и његовог *Богатства народа* (1776). Треба, међутим, нагласити да је Смит сматрао да су поверење и реципроцитет, па чак и одређени сте-

пен државне интервенције, неопходни да би тржишта ефикасно функционисала. Ипак, Смит је био ближи Мендевилу него Хобсу. И Смит и Мендевил настојали су да докажу да друштвено-економски поредак може да проистекне из размене међу појединцима, без интервенције суверена. Од тада, значајан сегмент економске теорије посвећен је доказивању тврдње да друштвени поредак и економска алокација могу у потпуности да се заснивају на деловању себичних појединаца.

Оно што је Хобсу, Мандевилу и Смиту заједничко, то је схватање појединаца као егоиста који настоје да увећају своју имовину и богатство. Појединац улази у друштвено-економску сферу са таквим аспирацијама – на њих се гледа као на нешто природно или суштинско у људској природи. Њихово заједничко становиште било је "посесивни индивидуализам", касније анализиран од стране Крофорда Мекферсона (Macpherson, 1962) и других. Овакво схватање појединца обојило је касније добар део друштвених наука англо-америчког говорног подручја.

Отуда, када се неокласична економија појавила 1870-тих, један од њених кључних задатака био је да покаже како се економски поредак успоставља кроз интеракције појединаца који максимизирају корисност. На тај начин, настављено је учење Мендевила и Смита. Израз "неокласична економија" може оквирно да се дефинише као приступ заснован на претпоставци рационалног и оптимизирајућег понашања економских актера, са задатком да истражи начин постизања и карактеристике економске равнотеже. Овај приступ још увек доминира економским уџбеницима, упркос успеху теорије игара и другим новинама у економској науци.

Суштински, модерна неокласична анализа тржишта базирана је на анализи опште привредне равнотеже коју је започео Леон Валрас (Léon Walras) 1870-тих, а коју су после II светског рата формализовали Кенет Ероу (Kenneth Arrow), Џерард Дебре (Gerard Debreu) и Франк Хан (Frank Hahn), од којих су двојица добитници Нобелове награде за допринос економској науци.³ Када је у питању теоријска основа, неокласична економија нема утемељену и озбиљну алтернативу Валрасијанској теорији.

Оваква врста анализе претпоставља да су укуси и преференције, заједно са технологијом, дати. Један разлог за ту претпоставку је утицај класичне либералне идеологије у економији, која одражава тенденцију да се појединци узимају као неприкосновене јединице анализе. Други разлог је олакшање математичког моделирања Валрасијанске теорије.⁴ У том моделу, уз помоћ потпуно фиктивног аук-

³ Arrow and Hahn (1971), Debreu (1959), Walras (1954).

⁴ Заиста, како се ортодоксна економија прогресивно трансформише у математику, потоњи разлог добија све већи значај.

ционара, привреда "трага" за равнотежом на свим тржиштима и за потпуним финалним вектором цена. Па ипак, упркос бројним упрошћавајућим претпоставкама, требало је доста времена за напредак у формализацији овог модела.

Редукционизам: Објаснити макро полазећи од микро

Од 1870-тих до 1930-тих, у енглеском говорном подручју економски мејнстрим сводио се скоро у потпуности на микроекономску теорију. У складу са тим, у објашњењу економских појава полазило се од појединаца. Развој макроекономске анализе 1930-тих година означио је алтернативни приступ, базиран на агрегатним феноменима.

Упркос достигнућима у макроекономској теорији током 19. века – пре свега, Фридриха Листа (Friedrich List), Карла Маркса (Karl Marx) и других – макроэкономија није добила на значају све док 1936. године Џон Мајнард Кејнс (John Maynard Keynes) није објавио *Општу теорију запослености, камате и новца*. Израз "макроэкономија", заправо, није ушао у употребу све до 1939. године.⁵ Од 1940-тих до 1960-тих постојала је нестабилна синтеза у мејнстрим економским учебницима – оличеним у бестселеру Пола Семјуелсона (Paul Samuelson) *Economics* – између неокласичне микроекономије и цензурисане и пречишћене верзије кејнзијанске макроекономске теорије.

Ипак, живот релативно аутономне макроекономске теорије био је кратак. Била је очигледна растућа нелагодност, чак и са ограниченом верзијом "кејнзијанизма" која је пронашла свој пут у економски мејнстрим. Ортодоксни неокласичари започели су контра-напад. Потекао из Чикага и других праваца, овај напад се већ знатно развио до 1970-тих. "Кејнзијанство" је нападано и са методолошких и са економско-политичких позиција. Са економско-политичких позиција, ограничено оправдање државне интервенције у класичној верзији "кејнзијанског" учења одбачено је. Са методолошких позиција, теорије базирание на претпостављеном агрегатном понашању означаване су као научно незасноване и *ad hoc*. На редукционистичку идеју о објашњењу целине полазећи од појединачних делова дуго се гледало као на *sine qua non* свих наука. Увереност у неопходност редукционизма у науци достигло је тачку коју је лауреат Нобелове награде Џејмс Тобин (James Tobin) описао на следећи начин (1986, р. 350):

Ова [микроекономска] контрареволуција прочистила је економску професију, тако да није претеривање ако кажемо да нема тог рада који може да претендује да буде објављен у признатим професионалним часописима а да није утемељен у ми-

⁵ По Семјуелсону (1997, р. 157), реч "макроэкономија" први је употребио Линдал (Lindahl 1939).

кроекономској методологији, да истраживачки пројекат који није у складу са овом методологијом не може да добије рецензију, да нови докторанти који не могу да докажу да су њихове претпоставке утемељене на микроекономији не могу да добију добар академски посао.

"Научни" допринос приписан је микроекономији. Џон Елстер (Elster 1983, ss. 20-4) следећим речима описао је општеприхваћен став следећим речима:

Основни градивни елементи у друштвеним наукама, тј. елементарне јединице од којих се полази у научном објашњењу, јесу индивидуалне активности руковођене неким циљем. ... Опште говорећи, научна пракса састоји се у трагању за објашњењима на нижем нивоу од онога што треба објаснити. ... *Трагање за микроекономским утемељењем*, да употребимо популаран израз из скорашњих расправа међу економистима, у стварности је преовлађујућа и свеприсутна карактеристика научне мисли.

Примењујући такву логику на економију, добитник Нобелове награде Роберт Лукас (Lucas, 1987, p. 108) написао је следеће:

Најинтересантнија достигнућа у макроекономској теорији, по мом мишљењу, могу се описати као поновна инкорпорација агрегата, попут инфлације и пословних циклуса, у општи оквир "микроекономске" теорије. Уколико ове промене заживе, израз "макроекономија" ће једноставно нестати из употребе и реч 'микро' постаће излишна. Једноставно ћемо говорити, као што су то чинили Смит (Smith), Рикардо (Ricardo), Маршал (Marshall) и Валрас (Walras), о *економској* теорији.

Мејнстрим економска мисао узимала је веродостојност свог редукционистичког истраживачког програма здраво за готово. Сложена слика економског система грађена је полазећи од атомизованих, индивидуалних јединица, као што молекули образују елементарне јединице у Њутновој механици. Настојало се да се целина објасни тако што ће се аналитички редуковати на своју претпостављену микро основу тј. саставне делове.

Можемо да запазимо и необичну неподударност између редукционистичког пројекта у другим наукама и оног у економији. Редукционисти у природним наукама настоје да објасне све феномене полазећи од њихових фундаменталних јединица или компоненти. Строго гледано, овај поступак треба спроводити све док се не стигне до елементарних делова: основних састојака нечега, шта год то било. Насупрот томе, редукционисти у друштвеним наукама заустављају се на појединцима. Овај приступ се оквирно означава као "методолошки индивидуализам". Али, ако је редукционизам значајан и вредан

пројекат, зашто се зауставити на појединцу? Уколико објашњење можемо да сведемо на појединце, зашто га даље не свести на биолошке гене, а онда на субатомске честице?

У ствари, и пројекат микроутемељења у економији и методолошки индивидуализам означавају се као редукционистички, а увек укључују само *делимичну* аналитичку редукцију. Они не успевају редукционизам да доведу до краја. Долазак до нивоа појединца имплицира неконзистентност. Предани редукциониста ишао би даље. Уколико објашњење можемо да сведемо на појединца, зашто да га даље не сведемо на гене? Или молекуле? Да би избегли овај "дупли стандард" морамо или да прихватимо више нивоа анализе, сваки са делимичном аутономијом, или покушати све да сведемо на најнижи могући ниво. Нико не може да буде темељити редукциониста и методолошки индивидуалиста истовремено.

Редукционизам који сугерише да целине морају да се објасне полазећи од делова, мора да узме делове као дате. Заузети супротно становиште значило би бескрајно враћање уназад, у коме сваки део мора да се објасни полазећи од његових односа са другим деловима, и тако без краја. Логика редукционизма подразумева да се дође до краја, јасних и несводљивих делова појединаца где би анализа могла да се застави (Hodgson, 1988, 1993a, 1998a).

Разлози због чега ни најревноснији редукционисти у друштвеним наукама нису доследни у примени сопственог редукционистичког правила превише су сложени да би се овде њима бавили. Они су делом последица расцепа између друштвених наука и биолошких наука почетком 20. века (Degler, 1991; Hodgson, 1999). То је подигло (неодрживу) експланативну баријеру између природног и друштвеног света: очигледно, баријеру коју теоретичари не морају, или не би требало да пређу. Разлог непотпуног, и ка појединцу орјентисаног редукционизма, такође је у вези са јаким утицајем индивидуалистичке политичке идеологије у друштвеним наукама.

Оно што нас овде интересује јесте разлог због чега су редукционизам уопште, и пројекат микроутемељења посебно, доживели неуспех. Даље, заинтересовани смо да истражимо зачетке алтернативног приступа. Најпре ћемо да истражимо разлоге неуспеха.

Неуспех пројекта микроутемељења и криза мејнстрим теорије

Као што смо указали, мејнстрим теорија дуго је настојала да постави економску науку на сигурне индивидуалистичке микро темеље. Међутим, на крају се схватило да претпоставка различитости међу појединцима угрожава овај проухват. Многе врсте интеракција међу појединцима морају бити игнорисане да би анализа била изводљива. Није, наравно, било лако развити целовиту слику полазећи од претпоставке о различитим типовима индивидуалних актера.

Због озбиљних психолошких и епистемолошких ограничења, и у вези са стандардном претпоставком рационалног понашања појавиле су се озбиљне потешкоће. То је навело нобеловца Кенета Ероуа (Arrow, 1986, р. S388) да напише: "На агрегатном нивоу, хипотеза рационалног понашања, у принципу, нема импликације." Отуда, у очајничком покушају да се дође до закључка у макро сфери, полазећи од микро начела индивидуалне рационалности, опште је прихваћена претпоставка да сви појединци имају *идентичну* функцију корисности. Осим што се игноришу очигледне разлике у укусима појединаца, негира се могућност "добитака од размене који простичу из индивидуалних разлика" (с. С390).

Класична макроекономија, која је произашла из неокласичне микроекономске теорије, занемарује ограничења и ригорозне претпоставке теорије опште привредне равнотеже, те прави храбре и важне тврдње у вези са односом између надница и незапослености, и инфлације и понуде новца. Само искрени и опрезни неокласичари довели су у питање смеле макроекономске закључке изведене из микроекономских претпоставки. На пример, Ероу (Arrow 1986, с. С386) тврди да не зна "ниједну озбиљну функцију тражње за новцем изведену из рационалне оптимизације".

Оставимо, међутим, по страни неопрезне констатације и концентрирамо се на промишљеније тврдње теоријских пионира. Чињеница је да се пре неколико година пројекат микроутемељења суочио са непремостивим тешкоћама и практично урушио под притиском интерних проблема. О томе се, међутим, није много говорило. Пошавши од претпоставке о максимизацији корисности, Хуго Зоненшајн (Sonnenschein, 1972, 1973a, 1973b), Ролф Ментел (1974) и (нобеловац) Церард Дебре (Debreu, 1974), доказали су да функције вишка тражње у тржишној привреди могу имати различите облике.⁶ Не постоје основе за претпоставку да су оне негативног нагиба.

⁶ Зоненшајн-Ментел-Дебре теорема истиче да систем функција вишка тражње у привреди са мноштвом актера ни на који начин није ограничен рационалношћу која се односи на тражњу појединаца из којих се привреда састоји. Микроекономска претпоставка рационалности, дакле, нема макроекономске импликације. Када је у питању микроекономија, импликација ове теореме је да у условима постојања мноштва међузависних тржишта не мора да постоји јединствена равнотежа. Према овој теорему, Валрасијанске агрегатне функције вишка тражње наслеђују само одређене карактеристике индивидуалних функција вишка тражње (континуитет, хомогеност нултог степена, Валрасов закон и гранични услов који обезбеђује да када се цена приближава нули тражња постаје велика). Те наслеђене карактеристике не гарантују да су агрегатне функције вишка тражње у складу са slabим аксиомом откривене преференције, што значи да може да постоји више вектора цена при којима је вишак тражње једнак нули (стандардна дефиниција равнотеже у том контексту) (*прим.прев.*).

Суштински, ради се о проблему агрегирања у вези са обједињавањем индивидуалних функција тражње. Последице за неокласичну теорију опште привредне равнотеже, како је то више пута нагласио Алан Кирман (1989), биле су разорне. По Абу Тураб Ризвију (Rizvi, 1994a, p. 363), рад Зоненшајна, Ментела и Дебреа је општег карактера и не односи се на изузетке:

Његова кључна импликација ... је да хипотеза индивидуалне рационалности, као и друге претпоставке учињене на микро нивоу, не дају смернице за анализу макроекономских појава: хипотезе рационалности или максимизације корисности нису довољне да можемо да говоримо о друштвеним правилностима. Овај закључак је важан и он води пројекат микроутемељења у [теорији опште привредне равнотеже] до пропасти.

Генерално, истраживања проблема једнозначности и стабилности опште привредне равнотеже показала су да они могу бити неодређени и непостојани, изузев ако пођемо од врло рестриктивних претпоставки као што је претпоставка да се друштво као целина понаша попут појединаца. То, пак, руши читав пројекат микроутемељења (Lavoie, 1992, pp. 36-41; Screpanti и Zamagni, 1993, pp. 344-53). Суочен са тако озбиљним проблемима, Кирман (1992, с. 118) је написао: "нема прихватљивог формалног оправдања за претпоставку да се скуп појединаца, иако руковођених максимизацијом корисности, понаша идентично као појединац који максимизира корисност." И закључује: "Уколико желимо да напредујемо, можда ћемо бити принуђени да теоретишемо полазећи од група које имају кохерентно колективно понашање. ... Идеја да треба да пођемо од изолованог појединца је она коју ћемо можда морати да напустимо" (Kirman, 1989, p. 138).

Теоријске импликације закључака у вези са једнозначношћу и стабилношћу имају погубне последице за теорију опште привредне равнотеже. Фундаментална последица је урушавање анализе базиране на индивидуалистичкој или атомистичкој онтологији. Импликација неодређености и нестабилности опште привредне равнотеже у савременој економској теорији је закључак да привреда састављена од атомизованих актера није довољно структурирана да би опстала, јер равнотежа може да представља краткотрајно стање које привреда настоји да напусти (Ingrao и Israel, 1990; Kirman, 1989).

Фабрицио Коричели и Ђовани Доси (Coricelli и Dosi, 1988, p. 126) истичу да је "пројекат изградње динамичких модела са економским садржајем и дескриптивном снагом, ослањајући се искључиво на принцип рационалности и савршену конкуренцију у тржишним процесима, доживео неуспех." Покушаји да се макроекономија постави на неокласичне микро темеље подразумева веровање у 'невидљиву руку' и способности појединаца да бесконачно калкулишу и праве рационалан избор. А резултати овог теоријског прегнућа ука-

зали су само на постојање веома обогале руке, неспособне да обезбеди уређену системску координацију, чак и у релативно једноставним моделима.:

Поврх тога, запазите да су поменути резултати добијени упркос интензивном приписивању рационалних способности и могућности обраде информација индивидуалним актерима. Извесно ... покушај да се макроекономија 'објасни' искључиво на основу неке врсте 'хиперрационалности' актера ... и (пре-аналитичких) фундамената привреде (на пример, дата технологија и укуси) доживео је неуспех (Coticelli и Dosi, 1988, p. 136).

Отуда није претеривање ако кажемо да се пројекат микроутемељења практично урушио, из разлога који су водећим теоретичарима струке врло добро познати и разумљиви.

По Ризвију (Rizvi, 1994b), управо је та, делом заташкана, криза теорије опште привредне равнотеже из 1970-тих резултирала развојем теорије игара 1980-тих. Теорија игара данас је, у доброј мери, заменила теорију опште привредне равнотеже, за коју се 1970-тих установило да је неадекватна. Међутим, истиче Ризви (1994b, ss. 23-24), теорија игара није спасила мејнстрим економију суштинских проблема:

Теорија игара не решава проблем арбитрарности, који је довео до кризе истраживачког програма опште привредне равнотеже и његове замене методима теорије игара. Чињеница да је та арбитрарност прилично присутна и у теорији опште равнотеже, и у теорији игара, снажан је доказ да је приступ у коме се полази од хипотезе рационалности појединачних актера, а онда очекује да резултати на нивоу система буду уредно и погодно распоређени, доживео озбиљну кризу. Прелазак са једног микро-рационалног система на други не представља побољшање.

У сличном маниру, Рој Реднер (Radner, 1996) истиче да се анализа институција у теорији игара суочила са проблемима неизвесности у вези са логичким импликацијама датог знања и постојањем вишезначне равнотеже. Кристина Бичијери (Bicchieri, 1994, p. 127) примећује да је "опис процеса расуђивања и капацитета актера", као и спецификација њиховог познавања саме игре оно што недостаје већини теоријских модела у теорији игара. То нас доводи до опсервације да су процеси сазнања и учења углавном одсутни из теорије игара.

Иако није резултирала спасавањем мејнстрима, теорија игара подстакла је питања у вези са значењем "кључних" појмова, као што је рационалност. Јанис Варуфакис (Varoufakis, 1990) дао је преглед резултата новијих теоријских разматрања проблема рационалног одлучивања, у условима када ограничен број других актера може да се понаша "ирационално". Таква "ирационалност" не мора да произађе

из глупости; довољно је да размотримо могућност да рационални актери могу да имају непотпуне информације, ограничене могућности за њихову обраду, делимично погрешну перцепцију реалности или сумње у вези са атрибутима конкурената. Аактери не морају да буду посебно ирационални да би ирационалност била од значаја. Ирационално понашање може да се појави и онда када неки појединци нису сигурни да се остали понашају рационално.

Чињеница је да је мејнстрим економска теорија у озбиљној кризи. Покушаји да се објасне стварне економске појаве полазећи од појединаца и користећи редукционистички метод, показали су се као неуспешни. Значај ове кризе, међутим, није адекватно сагледан. Криза је замагљена тиме што је економска наука претворена у грану примењене математике, при чему није циљ да се објасне реални процеси и последице у економској сфери, већ да се истраже проблеми примене математичке технике зарад њих самих. На тај начин, замагљен је неуспех мејнстрим економије да обезбеди кохерентну теоријску апаратуру за објашњење реалних појава. Наизглед, објашњење више није циљ, а стварност више није полазна основа. Економија тако постаје математичка игра која се врши под сопственим условима, са арбитрарним правилима одабраним од стране самих играча, неограничених захтевом јасне заснованости или везе са стварношћу.

Они који настоје да спасу економску науку из ове невоље имају прилику. Није само покушај микроекономског утемљења у економској науци доживео неуспех, већ се и редукционистички приступ у науци као целини све више преиспитује од стране филозофа. Управо та филозофска достигнућа отварају могућности онима који су незадовољни мејнстрим теоријом. Тим филозофским питањима се сада okreћемо.

Природа и ограничења редукционизма

Понекад се под редукционизмом подразумева становиште да целине морају да се објасне у потпуности полазећи од њихових елементарних, саставних делова. Редукционизам се, општије, дефинише као став да сви аспекти сложених феномена морају да се објасне полазећи од једног нивоа или елемента. Према овом приступу, нема других аутономних нивоа анализе сем елементарне основе, нити таквих ствари као што су настајуће особине (види у наставку), на којима могу да се заснивају различити нивои анализе.

У периоду између 1870 и 1920, редукционизам је био заступљен у друштвеним наукама и имао је карактеристичну биолошку форму. Следствено томе, настојало се да се понашање појединаца и група објасни полазећи од њихових наводних биолошких карактеристика. До 1920-тих, биолошки редукционизам био је углавном одбачен у друштвеним наукама англо-америчког говорног подручја, мада

се поново појавио 1970-тих у контроверзној форми социобиологије (Wilson, 1975).

Редукционизам је још увек присутан у друштвеним наукама и обично се јавља у виду специфичне форме методолошког индивидуализма. Дефинише се као "доктрина према којој се све друштвене појаве (њихова структура и промене), у принципу, могу објаснити полазећи од појединаца – њихових карактеристика, циљева и веровања" (Elster, 1982, p. 453). Тиме се потврђује да се објашњења друштвено-економских појава морају свести на одлике појединаца из којих се састоје и односа између њих. Близак томе је покушај, о којем смо већ говорили, да се макроекономија утемељи на "чврстим микроекономским основама". Постоје и друге верзије редукционизма, укључујући и оне верзије "холизма" које истичу да делови морају да се објасне полазећи од целина.

Треба овом приликом истаћи да се овде не одбацује општа идеја о свођењу целине на делове. Неизбежан је одређени степен редукције на елементарне јединице. Чак и мерење је чин редукције. Наука не може да се развија без рашчлањивања и анализе делова.

Међутим, иако је одређени степен редукције неизбежан и пожељан, потпуна аналитичка редукција је немогућа и представља догматско застрањивање. Важно је нагласити да процес анализе не може да се доведе до најелементарнијих субатомских делова који су познати науци, до појединаца у економији или гена у биологији. Потпуна редукција била би бесперспективна и бесконачна. У том контексту, сир Карл Попер истиче: "Не знам ни за један пример успешне редукције" на елементарне јединице у науци (Popper i Eccles, 1977, p. 18). Редукција је до одређене мере неопходна, али никада не може бити потпуна.

У друштвеним наукама методолошки индивидуализам доноси сличне проблеме неоперативности. Заиста, овај принцип никада није до краја спроведен у пракси. Ларс Уден (Lars Udén, 1987) је убедљиво доказао, не само слабости методолошког индивидуализма, већ и то да је због проблема аналитичке неоперативности неприменљив као методолошки принцип.

Покушај редукционистичког објашњења сложених друштвено-економских појава полазећи од појединаца претерано је амбициозан и зато никада није имао успеха. У пракси је увек потребно агрегирање и поједностављивање.

Редукционизму се супротставља становиште да сложени системи показују новонастале особине на различитим нивоима, које не могу у потпуности да се сведу или објасне полазећи од другог нивоа. Противници редукционизма често наглашавају новонастале карактеристике на вишим нивоима анализе, које не могу да се сведу на саставне елементе. Зато се сада окрећемо концепту настајања.

Концепт настајања

Идеја настајања има дугу историју у биологији и другим дисциплинама, и ретко се појављивала у економији. Односи се на становиште да у сложеном систему могу да се "појаве" нове особине, које није могуће свести на микро елементе са "нижег нивоа". Концепт настајућих карактеристика саставни је део критика редуccionизма. Концепти попут свесног и сврсисходног понашање могу се сматрати новонасталим карактеристикама човековог сложеног нервног система (Sperry, 1991).⁷

Филозоф Пол Фајербенд (Feuerabend, 1965, p. 223) дао је користан пример. Размотрите однос између кретања молекула на једном, и температуре на другом нивоу. Фејербенд тврди да иако концепт температуре може да се повеже са статистичким механизмима и кретањима молекула, кинетичка теорија не може да нам "да такав концепт" као што је температура, који се односи на интерактивни ниво изван кретање молекула у целини.

Ранији примери могу се наћи у делу *Правила социолошког метода* (1982, pp. 39-40), које је написао Емил Диркем (Emile Durkheim) крајем деветнаестог века (иако он сам није користио израз настајање):

Чврстина бронзе не лежи у бакру или калају, нити у олову које се користи за њену производњу, јер су то меке и савитљиве масе. Чврстоћа потиче од њихове мешавине. Течно стање воде, њене трајне и друге особине, не произилазе из карактеристика два гаса из којих се вода састоји, већ из сложене супстанце коју заједно сачињавају. Применимо овај принцип на социологију. Ако, као што се тврди, *sui generis* синтеза која чини свако друштво резултира новим појавама, различитим од оних које карактеришу изоловане активности појединаца, морамо да признамо да су те специфичне чињенице атрибут друштва које их ствара, а не његових делова – појединаца из којих се састоји.

Има и других примера. Метеоролог Луис Фрај Ричардсон (Richardson, 1922) написао је чувени рад у којем доказује да ветар нема одређену брзину или правац. Ветар је турбулентни ток мајушних струја: атоми се крећу у различитим правцима различитом брзином. Брзина и правац ветра зато представљају новонастајуће особине далеко сложенијег система.

⁷ Конвенционална објашњења полазе од тога да је свест новонастало својство, које је резултат сложених рачунских активности мреже нурона у мозгу (*прим. прев.*).

Цек Кохен и Јан Стјуарт (Cohen i Stewart, 1994, p. 232) постављају питање: Да ли су атоми угљеника црни а сумпора жути? Не.

Боје нису присутне, чак ни у скривеном или рудиментарном облику, у атомима из којих се хемикалија састоји. ... Структура материје рефлектује светлост на одређеним преференцијалним таласним дужинама; то је оно што одређује боју. Боја је новонастали феномен; она само даје смисао стварима.

Концепт самоорганизовања у сложеном систему такође је у вези с концептом настајања. Иља Пригоџин и Изабеа Стингерс (Prigogine i Stengers 1984) развиле су идеју поретка који произилази из хаоса. Оне су показале да се поредак и структура могу развити кроз интеракције елемената, попут ћелија или молекула. Ову идеју даље је развио Стјуар Кауфман (Kauffman, 1993, 1995) и његови сарадници на Санта Фе институту у САД.

Као што је то Тони Лосон (Lawson 1997, p. 176) објаснио: "за ентитет или аспект каже се да је *новонастали* уколико је проистекао из неког 'нижег' нивоа, ако је њиме условљен и од њега зависи, али не може да се предвиди на основу особина које постоје на нижем нивоу." Маргарет Арчер (Archer, 1995, p. 9) појашњава: "Оно што оправдава разликовање нивоа и, отуда, коришћење израза 'микро' анд 'макро' у циљу објашњења веза између њих, је постојање *новонастајућих особина* које се односе на друго, али не и на прво, чак и ако је изведено из првог."

Еволуција концепта настајања⁸

Идеја настајања можда је наговештена у "дијалектици" Хегела (G.F. Hegel), идејом о трансформацији квантитета у квалитет. Филозоф Огист Конт (Compte, 1853, вол. 2, с. 181) писао је о несводљивим особинама: "Друштво није дељивије на појединце више него геометријска површина на линије, или линија на тачке". Концепт настајања такође је наговестио Џон Стјуарт Мил (Mill 1843, бк. 3, цх. 6, пара. 2) својом идејом 'хетеропатетске' узрочности. Реч "новонастали" у том контексту први пут је употребио филозоф Џорџ Лоиз (Lewes 1875, ch. 3, p. 412). Британски филозоф биологије К. Лојд Морган почео је да развија ову идеју 1890-тих, и касније је доста писао на ту тему (Morgan, 1927, 1932, 1933). Следећи Мила и Луиса,

⁸ У филозофији и теорији система, концепт *настајања* означава начин на који сложени системи и устаљени обрасци понашања израстају из мноштва релативно простих интеракција. Новонастала својства схватају се као нова, унутрашња својства сложених ентитета, која не могу да се сведу на својства нижег хијерархијског нивоа (*прим.прев.*).

Морган (1927, сс. 3-4) је дефинисао новонастајуће особине као "не-предвидиве" и "не-адитивне" резултате сложених процеса. Морган (1932, р. 253) је то детаљније објаснио следећим речима:

претпоставка је да када одређени делови "ствари", рецимо o и p , уђу у релациону организацију P , у јединство "супстанце", тада целина $R(o p q)$ има одређена "својства" која не могу да се изведу из претходног знања о својствима o , p , и q , узетих појединачно.

Морган је та својства сматрао кључним за еволуцију у њеном најзначајнијем и најкреативнијем смислу, где "нагласак није на откривању нечега што већ постоји, већ на настајању нечега што до сада није постојало. Једино у том смислу именица може да носи придев 'новонастали' (Morgan, 1927, р. 112)". За Моргана, еволуција ствара хијерархију растуће разноврсности и сложености интегралних система упоредо са појавом "нових начина повезивања" (Morgan, 1927, р. 203). Такође, "неадитивни" карактер сложених система мора да укључи прелазак са механистичких на органске метафоре: "предност се мора дати организму а не маханизму – организацији уместо агрегацији" (Morgan, 1933, р. 58).

Током посете Чикагу 1896.године, Морган је извршио снажан утицај (Dorfman, 1934; Hodgson, 1998b; Tilman, 1996) на институционалисту Торстена Веблена (Thorstein Veblen). Међутим, иако се Веблен критички бавио концептом настајања, он се није нарочито трудио да аналитички пречисти ову идеју. Један од неколицине економиста који се бавио концептом настајања у међуратном периоду био је институционалиста Џон А. Хобсон (John A. Hobson). У његовој књизи *Веблен*, Хобсон (1936, сс. 216) је у једном кратком пасусу истакао следеће: "Новонастале промене уносе непредвидиве новине у историјске процесе, а неред, хазард и могућности постају саставни део енергичне активности."

И поред Моргана и Хобсона, идеја настајања била је углавном укопана у позитивистичку и редукционистичку фазу англо-америчке науке у међуратном периоду (Ross, 1991). Идеју новонастајућих особина поново су открили сир Карл Попер и други теоретичари након II светског рата. Попер (1974, р. 281) каже: "Живимо у свету наступајућих новина"; новина које, по правилу, "није могуће у потпуности свести на било који од претходних стадијума" (Popper, 1982, р. 162).

Постојање новонасталих особина на сваком нивоу значи да оне не могу у потпуности да се сведу на феномене на нижим нивоима. Филозофи попут Роја Башкара (Roy Bhaskar), Артура Кеслера (Arthur Koestler), Алфреда Вајтхеда (Alfred Whitehead) и других, тврдили су да је стварност сачињена од вишеслојних хијерархија. Биолог Ернест Мајер (Ernst Mayr 1985, р. 58) то овако види:

Системи на било ком хијерархијском нивоу имају две карактеристике. Они се понашају као целине (као хомогени ентитети), а њихове карактеристике (ни у теорији) не могу да се изведу чак ни из најпотпунијег знања о саставним деловима, узетим засебно или у различитим комбинацијама. Другим речима, када су такви системи састављени од компоненти, појављују се карактеристике целине које не могу да се предвиде на основу знања о саставним деловима. ... Две, можда најинтересантније, карактеристике нових целина су да оне могу постати делови система на вишим нивоима и да могу да утичу на особине компоненти на нижим нивоима (силазна каузалност) ...⁹ Препознавање важности концепта настајања показује, наравно, хендикеп екстремног редукционизма. Сецирајућу организам до нивоа атома и елементарних честица, успут смо изгубили из вида оно што карактерише живи систем.

Džejm Marfi (Murphy 1994, p. 555) развио је сличну аргументацију:

Теорија настајања ... је нередукционистичко објашњење сложених феномена ... Схватање да из комплексности настају нови феномени, који не могу да се сведу на простије делове, у средишту је модерне биологије ... Сложени системи врло често имају хијерархијску структуру, а хијерархијска структура живих система дели неке важне особине са нашом хијерархијом, од којих је једна да виши нивоу могу утицати на особине компоненти на нижим нивоима.

Тиме се имплицира "силазна каузалност" (Sperry, 1969; Campbell, 1974). То значи да исходи на вишим нивоима могу да доведу до промена компоненти на нижим нивоима. Очигледан пример у економији, често наглашаван од стране институционалисте Џона Кенета Галбрајта (Galbraith, 1958), био би утицај рекламе и моде на обликовање индивидуалних преференција. Чињеница да структуре или елементи на једном нивоу могу значајно да обликују оне на другом нивоу, уноси конфузију у редукционизам. Иако је редукционизам још увек утицајан у биологији и друштвеним наукама, у биологији наилазимо на јако и утицајно противљење редукционизму, што је директна последица развоја концепта настајања.

⁹ *Да би постојала силазна каузалност, целина мора да контролише понашање делова, а не обрнуто.* Мозак, нпр., мора да контролише своје атоме и молекуле, уместо да атоми и молекули контролишу мозак. Силазна каузалност се зато зове и "макрокаузалност" зато што, ако постоји, онда макроскопски ентитети имају каузалну моћ над атомима од којих су састављени. То је случај када макроскопски ентитети поседују оно што називамо новонасталним каузалним особинама (*прим. прев.*).

Настајање се повезује са теоријом хаоса. Радећи на нелинеарним математичким системима, теоретичари хаоса доказали су да врло мале промене у кључним параметрима могу резултирати драматичним последицама, познатим као "ефекат лептира – схватање да када лептир данас у Пекингу усталаса ваздух својим крилима то може да створи олују следећег месеца у Њу Јорку" (Gleick, 1988, p. 8). Овде постоје сличности са објашњењем "тачке рачвања" у раду Пригоина и Стингерса (Prigogine и Stengers, 1984). Понашајући се детерминистички, систем може да дође у тачку рачвања, када је немогуће одредити у ком правцу ће се даље одвијати промене; мали и непредвидиви поремећај може да одведе систем у потпуно другом правцу. Теорија хаоса указује на то да очигледне новине могу да произађу из детерминистичких нелинеарних система. Из дефинитивно детерминистичке почетне тачке доведени смо у новину и квази-стохастичност.

Стога, чак и ако знамо основне релације које управљају системом, не морамо нужно бити у стању да са сигурношћу предвидимо крајње ефекте. Процена "иницијалних услова" никада не може да буде довољно прецизна. Тиме не само да је поткопана могућност предвиђања, већ је доведена у питање и идеја редукционистичког објашњења целине полазећи од понашања саставних делова. То имплицира да систем има новонастале особине које не могу да се сведу на особине саставних делова. Теорија хаоса тако поткопава идеју да се наука углавном своди на предвиђање и редукционизам. Штавише, она може да поткрепи концепт настајања.

У новије време, много радова урађено је уз помоћ сложених, нелинеарних компјутерских система, у покушају да се симулира настајак поретка и других особина "виших нивоа". Бавећи се анализом моделирања таквих "вештачких светова", Дејвид Лејн (Lane, 1993, p. 90) је истакао да је кључно "открити да ли (и под којим условима) историја показује интересантне *новонастале особине*". Његов опширни преглед литературе у овој области указује на то да постоје многи вештачки светови који имају такве атрибуте. То даје кредибилитет идеји да је феномен настајања важан у стварном свету.

Појмови настајања и силазне каузалности коришћени су у критикама методолошког индивидуализма и редукционистичке идеје да макроекономија може да се изгради једино на "чврстим микроекономским темељима". Ако друштвено-економски системи имају новонастале особине – које по дефиницији не могу у потпуности да се објасне саставним елементима на полазном нивоу – онда је идеја о објашњењу макро понашања на нивоу друштвено-економског система, полазећи искључиво од појединаца и појединачних акција (методолошки индивидуализам) или, још општије, искључиво од микроекономских постулата (пројекат микро утемељења), збуњујућа. Штавише, у објашњењу сложених система можда ћемо бити *принуђени* да се ослањамо на новонастајуће особине на макро нивоу.

Институционализам и макроекономија

Овде се наговештава да, полазећи од концепта настајања, релативна аутономија макроекономије и употребљивост агрегата могу поново да се остваре. Амерички институционалисти одавно су почели да развијају ову идеју. У свом председничком обраћању Америчкој економској асоцијацији 1924. године, институционалиста Весли Мичел (Wesley Mitchell, 1937, р. 26) тврдио је да економисти не морају да полазе од теорије индивидуалног понашања, већ од статистичког праћења "масовних феномена". Мичел (1937, р. 30) је отишао даље: "Економетричари ће бити посебно наклоњени питањима у вези са институцијама, јер институције стандардизују понашање и тиме олакшавају статистичке процедуре." Полазећи од тога, Ратлиц Вининг (Vining, 1949, р. 85) приметио је колико "уредност и регуларност постаје очигледна када се посматрају агрегати" и уочио ограничења редукционистичког метода у економији. Модерне компјутерске симулације и друге студије сложених система чини се да подржавају такве тврдње (Cohen и Stewart, 1994; Chiaromonte и Dosi, 1993).

Мичел и његове колеге у америчком Националном бироу за економска истраживања су 1920-тих и 1930-тих играли важну улогу у развоју система националних рачуна, указујући да агрегатни, макроекономски феномени имају онтолошку и емпиријску легитимност. Аргументи против редукционизма отворили су простор за кејнзијанску револуцију у економској науци. Кроз развој система националних рачуна, Мичел и његове колеге помогли су да се развије модерна макроекономија, утицали на Кејнза и инспирисали његову макроекономску анализу (Mirowski, 1989, р. 307).

У одбрани Мичеловог приступа од напада редукционисте Тјелинга Купманса (Koormans, 1947, 1949a, 1949b), Vining (1949, р. 79) је истакао да:

не морамо да узимамо здраво за готово да се понашање и функционисање ентитета може у потпуности објаснити мотивисаним понашањем појединаца, који чине делове те целине. Потпуно је разумљиво – и тешко да се може довести у питање у другим областима истраживања – да агрегат постоји независно од саставних делова и да поседује сопствене карактеристике које се не могу извести из карактеристика понашања саставних делова.

Овде институционалиста Вининг несвесно дотиче концепт новонасталих особина, нажалост, тада још увек релативно непознат концепт у природним и друштвеним наукама.

"Стара" институционална економија није покушавала да изгради слику целог система крећући се бесциљно од датих појединаца. Уместо тога, негује се идеја интерактивних актера, утканих у трајне и саморепродукујуће институције. То даје потпуно различит приступ проблему концептуализације везе између актера и структуре.

"Стари" институционализам повезује институције са индивидуалним навикама. Заиста, институције се од стране заговорника старог институционализма дефинишу као "начин мишљења или деловања који је преовлађујући и трајан, укореењен у навикама групе или обичајима људи. ... Институције одређују ограничења и обликују активности људи" (Hamilton, 1932, p. 84). Навике учвршћују институције, али и бивају оснажене од стране истих. Кроз тај круг међусобне условљености, институције добијају на стабилности и инертности, задржавајући и "преносећи" даље своје важне карактеристике током времена. Даље, институције играју важну улогу у обезбеђивању когнитивног оквира за интерпретацију чињеница и обезбеђивања интелектуалних навика или рутине за претварање информација у корисно знање. Снажан утицај институција на индивидуално сазнање обезбеђује значајну стабилност друштвено-економском систему, делом кроз заштиту и ограничавање разноврсних и променљивих активности великог броја актера.

Ригорозно и детаљно објашњење недостаје, али можемо да скицирамо могуће образложење дуж следећих праваца. Институционализирајућа функција институција значи да се макроекономски поредак и релативна стабилност ојачавају и поред разноликости и разноврсности на микроекономском нивоу. Иронично, полазећи од *датих* појединаца, пројекат микроутемељења у ортодоксној неокласичној економији морао је даље да претпостави да су сви појединци *идентични* да би анализа била изводљива. Концепт институција, исправно схваћен, не указује на лажну супра-индивидуалну објективност, нити једнообразност индивидуалних актера, већ на концепт друштвено-економског поретка који настаје, не упркос, већ из разноврсности на микро нивоу. Без те микро разноврсности не би ни било еволуције процеса прилагођавања и такмичења, који могу да допринесу одржавању поретка.

Генерално, институције попуњавају кључни концептуални јаз у друштвеној и економској теорији. Институције истовремено обликују људску активности и обликују се кроз људску активност. Институције су подупрте "субјективним" идејама у главама актера, али су такође и "објективне" структуре са којима се они суочавају. Узимање институција као елемената анализе не имплицира нужно да је улога појединаца подређена доминацији институција. Утицај је обојан. Појединци и институције су међусобно условљени.

Институционалиста Џон Комонс (Commons, 1934, p. 69) приметио је да: "Понекад институције изгледају као зграде, нека врста оквира сачињених од закона и регулације, унутар којих се појединци понашају као затвореници. Понекад су институције синоним за 'понашање' самих затвореника." Ова дилема постоји и данас. На пример, Нортова дефиниција институција (North, 1990, p. 3) као "правила игре ... или... ограничења установљена од стране људи", наглашава ограничења метафоричког затвора у коме "затвореници" делују.

Насупрот томе, Вебленова (1919, р. 239) дефиниција институција као "установљених образаца размишљања својствених већини људи" изгледа да не полази од објективних ограничења већ од "самих затвореника". Ипак, као што је и сам Комонс закључио, приступ "старог" институционализма је да на навике у понашању и институционалну структуру гледа као међусобно испреплетане и условљене: оба аспекта релевантна су за комплетну слику. Неопходан је нагласак и на структуру и на агенцију.

Оно што је значајно је *релативна* непроменљивост и саморепродукујући карактер институција: гледање на друштвено-економски развој као на периоде институционалног континуитета, прекидане периодима криза и убрзаног развоја. Чињеница да се институције споро мењају и да могу трајати дуже него појединци, представља један од разлога за одабир институција уместо појединаца као полазне основе за анализу. Отуда, институција је "друштвено конструисана инваријанта" (Mirowski, 1987, р. 1034n). Зато институције могу да буду јединице и ентитети анализе. Али, то се коси са идејом о појединцима као најпростијим јединицама анализе у мејнстрим економији.

Међутим, предложена алтернатива није сирови холизам. Покушај потпуног објашњења делова полазећи од целина такође је оптерећен озбиљним проблемима као и покушај да се целина објасни полазећи искључиво од појединаца. И као што се структуре не могу адекватно објаснити полазећи од појединаца, ни појединци се не могу адекватно објаснити полазећи искључиво од структура. Срећом, постоје софистицирани алтернативни приступи у филозофији и друштвеној теорији (Archer, 1995; Bhaskar, 1979; Bourdieu, 1990; Giddens, 1984; Kontopoulos, 1993; Lawson, 1997; White, 1992) који наглашавају структуриране интеракције делова и целине, избегавајући једнострану објашњења.

У закључку – неке импликације за економску трансформацију

Први важан закључак који овде треба нагласити је да и након 300 година евидентних теоријских напора немамо чврсто теоријско објашњење успостављања друштвено-економског поретка искључиво из интеракција међу појединцима. Економско-политички закључак који из тога проистиче је очигледан. Нема чврстог теоријском утемељења за савете даване привредама у процесу транзиције да ће се тржишта развити спонтано. Цефри Сакс (Sachs, 1993, р. ххi) није био у праву када је написао: "тржишта ће настати чим се централно-планске бирократе повуку и ослободе простор".¹⁰ Развој тржишта и

¹⁰ Треба рећи да је Сакс у међувремену променио мишљење, његов став је сада мање ограничен и упрошћен.

других виталних институција у модерној и сложеној привреди захтева стратегију *изградње институција* која полази од макроекономског "врха", као и микроекономског "дна". Ово није покушај да се оживи стари 'државни социјализам' и све његови мане. Стратегија изградње институција мора да буде више усмерена на подстицање, управљање и усмеравање економске активности, уместо њеног свеобухватног планирања и дириговања.

Иако доста тога остаје да се уради, литература о сложеним системима и новонастајућим особина оснажује идеју "старог" институционализма да привреда може и мора да се анализира са различитих нивоа. Постоји оправдана и одржива разлика између "микро" и "макро", без свођења првог на друго, или *vice-versa*. Концепт институција пружа важан идејни мост између ова два нивоа анализе. Он повезује микроекономски свет индивидуалне акције, навика и избора, са макроекономском сфером привидно одвојених и неперсоналних структура. Иако анализе на овим нивоима морају да буду конзистентне једна са другом, макроекономски ниво има јасне сопствене новонастале особине.

Не постоји адекватна систематска теорија "старих" институционалиста и њихових претходника, припадника немачке историјске школе. Међутим, још увек можемо да учимо од њих. Освежавање немачке аналитичке традиције *Nationalökonomie*, коју су започели Фридрих Лист (Friedrich List) и други средином 19-тог века, може да буде посебно корисно. Заиста, одговор Саксу налазимо у Листовом класичном тексту из 1841. године *Национални систем политичке економије*. У том раду, Лист прихвата очигледне аритметичке чињенице да је богатство народа збир богатстава које поседују појединци или институције унутар друштва. Али, не слаже се с тим да то имплицира да би "национална привреда најбоље напредовала када би сваки појединац могао неометано да акумулира богатство". Заузимајући динамичко гледиште, базирано на латентним снагама уместо на вештачким агрегатима, он тврди:

кључно питање није ... питање тренутног повећања ... *вредности размене* у једној земљи, већ *повећање њених производних могућности*. Али, укупне производне снаге једног друштва нису синоним за збир производних снага свих појединаца засебно – те могућности превасходно зависе од друштвених и политичких услова (List, 1904, p. 137)

Лист је тиме наглашавао "друштвене и политичке услове" предузетничке активности, чије креирање је у надлежности националних влада. То подразумева развијен систем образовања и обуке, и инфраструктуру која подстиче проток информација, људи и добара. Његово схватање привреде било је пре органско него адитивно или механичко. Био је усредсређен на органске целине, али и на индивидуалне делове. Његов *Национални систем политичке економије*, и

након 150 година од објављивања, још увек је свеже и релевантно штиво. Англо-амерички индивидуалисти вероватно ће се најезити на сугестију да тај рад треба поново прочитати због страха од поновног оживљавања национализма, или чак фашизма. Међутим, нема ничег фашистичког у вези са Фридрихом Листом. А ми смо сада у ситуацији ширења Европске уније, која може да се одупре било каквом скретању ка национализму или фашизму.

С политичке тачке гледишта, индивидуалистичка алтернатива може се показати као лошија. Масовна незапосленост и социјални немири, узроковани либералистичком политиком "шок терапије" у Источној Европи, показали су се као плодно тле за агитацију екстремне деснице. Погледајте Русију и Источну Немачку 1990-тих. Нису све потенцијалне опасности на истој страни. Морамо да прихватимо да постоји потреба за свеобухватним преиспитивањем теоријских темеља економске политике. Наша је дужност као економиста да то учинимо, свесни свих проблема, замки и опасности.

Литература

- Archer, Margaret S. (1995) *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Arrow, Kenneth J. (1986) 'Rationality of Self and Others in an Economic System', *Journal of*
- Arrow, Kenneth J. and Hahn, Frank H. (1971) *General Competitive Analysis* (Edinburgh: Oliver and Boyd).
- Business*, 59(4.2), October, pp. S385-S399. Reprinted in Hogarth and Reder (1987) and in Eatwell, John, Milgate, Murray and Newman, Peter (eds) (1987) *The New Palgrave Dictionary of Economics*, 4 vols. (London: Macmillan), vol. 2.
- Bhaskar, Roy (1979) *The Possibility of Naturalism: A Philosophic Critique of the Contemporary Human Sciences* (Brighton: Harvester).
- Bicchieri, Cristina (1994) *Rationality and Coordination* (Cambridge and New York: Cambridge University Press).
- Bourdieu, Pierre (1990) *The Logic of Practice*, translated by Richard Nice (Stanford and Cambridge: Stanford University Press and Polity Press).
- Varoufakis, Yanis (1990) 'Conflict in Equilibrium', in Varoufakis, Yanis and Young, David (eds) (1990) *Conflict in Economics* (Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf), pp. 39-67.
- Veblen, Thorstein B. (1919) *The Place of Science in Modern Civilisation and Other Essays* (New York: Huebsch). Reprinted 1990 with a new introduction by W. J. Samuels (New Brunswick, NJ: Transaction).
- Vining, Rutledge (1949) 'Methodological Issues in Quantitative Economics', *Review of Economics and Statistics*, 31(2), May, pp. 77-86.
- White, Harrison C. (1992) *Identity and Control: A Structural Theory of Social Action* (Princeton: Princeton University Press).
- Walras, Léon (1954) *Elements of Pure Economics, or The Theory of Social Wealth*, translated from the French edition of 1926 by W. Jaffé (1st edn. 1874), (New York: Augustus Kelley).
- Wilson, Edward O. (1975) *Sociobiology: The New Synthesis* (Cambridge, MA: Harvard University Press).

- Galbraith, John K. (1958) *The Affluent Society* (London: Hamilton).
- Giddens, Anthony (1984) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration* (Cambridge: Polity Press).
- Gleick, James (1988) *Chaos: Making a New Science* (London: Heinemann).
- Debreu, Gerard (1959) *Theory of Value: An Axiomatic Analysis of General Equilibrium* (New Haven: Yale University Press).
- Debreu, Gerard (1974) 'Excess Demand Functions', *Journal of Mathematical Economics*, 1(1), March, pp. 15-21.
- Degler, Carl N. (1991) *In Search of Human Nature: The Decline and Revival of Darwinism in American Social Thought* (Oxford and New York: Oxford University Press).
- Dorfman, Joseph (1934) *Thorstein Veblen and His America* (New York: Viking Press). Reprinted 1961 (New York: Augustus Kelley).
- Durkheim, Emile (1982) *The Rules of Sociological Method*, translated from the French edition of 1901 by W. D. Halls with an introduction by Steven Lukes (London: Macmillan).
- Elster, Jon (1982) 'Marxism, Functionalism and Game Theory', *Theory and Society*, 11(4), pp. 453-82. Reprinted in Roemer, John E. (ed.) (1986) *Analytical Marxism* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Elster, Jon (1983) *Explaining Technical Change* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Zecchini, Salvatore (ed.) (1997) *Lessons from the Economic Transition in Central and Eastern Europe in the 1990s* (Boston: Kluwer).
- Ingrao, Bruna and Israel, Giorgio (1990) *The Invisible Hand: Economic Equilibrium in the History of Science* (Cambridge, MA: MIT Press).
- Kauffman, Stuart A. (1993) *The Origins of Order: Self-Organization and Selection in Evolution* (Oxford and New York: Oxford University Press).
- Kauffman, Stuart A. (1995) *At Home in the Universe: The Search for Laws of Self-Organization and Complexity* (Oxford and New York: Oxford University Press).
- Kirman, Alan P. (1989) 'The Intrinsic Limits of Modern Economic Theory: The Emperor Has No Clothes', *Economic Journal (Conference Papers)*, 99, pp. 126-139.
- Kirman, Alan P. (1992) 'Whom or What Does the Representative Individual Represent?', *Journal of Economic Perspectives*, 6(2), Spring, pp. 117-36.
- Kontopoulos, Kyriakos M. (1993) *The Logics of Social Structure* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Koopmans, Tjalling C. (1947) 'Measurement Without Theory', *Review of Economics and Statistics*, 29(3), August, pp. 161-72.
- Koopmans, Tjalling C. (1949a) 'Identification Problems in Economic Model Construction', *Econometrica*, 17, pp. 125-44.
- Koopmans, Tjalling C. (1949b) 'Methodological Issues in Quantitative Economics: A Reply', *Review of Economics and Statistics*, 31(2), May, pp. 86-91.
- Lane, David A. (1993) 'Artificial Worlds and Economics, Parts I and II', *Journal of Evolutionary Economics*, 3(2), May, pp. 89-107, and 3(3), August, pp. 177-97.
- Lavoie, Marc (1992) *Foundations of Post-Keynesian Economic Analysis* (Aldershot: Edward Elgar).
- Lawson, Antony (1997) *Economics and Reality* (London: Routledge).
- Lewes, George Henry (1875) *Problems of Life and Mind*, vols. 2 (London).
- Lindahl, Erik R. (1939) *Studies in the Theory of Money and Capital* (London: Allen and Unwin).
- List, Friedrich (1904) *The National System of Political Economy*, translated from the German edition of 1841 by Sampson S. Lloyd, with an introduction by J. Sheild Nicholson (London: Longmans, Green).
- Lucas, Robert E., Jr (1987) *Models of Business Cycles* (Oxford: Basil Blackwell).

- Macpherson, Crawford B. (1962) *The Political Theory of Possessive Individualism: Hobbes to Locke* (Oxford: Oxford University Press).
- Mantel, Rolf R. (1974) 'On the Characterization of Aggregate Excess Demand', *Journal of Economic Theory*, 12(2), pp. 348-53.
- Mayr, Ernst (1985) 'How Biology Differs from the Physical Sciences', in Depew, David J. and Weber, Bruce H. (eds) (1985a) *Evolution at a Crossroads: The New Biology and the New Philosophy of Science* (Cambridge, MA: MIT Press), pp. 43-63.
- Mill, John Stuart (1843) *A System of Logic: Ratiocinative and Inductive, Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation*, 1st edn., 2 vols (London: Longman).
- Mirowski, Philip (1987) 'The Philosophical Bases of Institutional Economics', *Journal of Economic Issues*, 21(3), September, pp. 1001-38. Reprinted in Mirowski, Philip (1988) *Against Mechanism: Protecting Economics from Science* (Totowa, NJ: Rowman and Littlefield).
- Mirowski, Philip (1989) *More Heat Than Light: Economics as Social Physics, Physics as Nature's Economics* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Mitchell, Wesley C. (1937) *The Backward Art of Spending Money and Other Essays* (New York: McGraw-Hill).
- Morgan, C. Lloyd (1927) *Emergent Evolution*, 2nd edn. (1st edn. 1923) (London: Williams and Norgate).
- Morgan, C. Lloyd (1932) 'C. Lloyd Morgan' in Murchison, Carl (ed.) (1932) *A History of Psychology in Autobiography, Volume 2* (New York: Russell and Russell), pp. 253-64.
- Morgan, C. Lloyd (1933) *The Emergence of Novelty* (London: Williams and Norgate).
- Murphy, James Bernard (1994) 'The Kinds of Order in Society', in Mirowski, Philip (ed.) (1994) *Natural Images in Economic Thought: Markets Read in Tooth and Claw* (Cambridge and New York: Cambridge University Press), pp. 536-82.
- North, Douglass C. (1990) *Institutions, Institutional Change and Economic Performance* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Popper, Karl R. (1974) 'Scientific Reduction and the Essential Incompleteness of All Science', in Ayala, Francisco J. and Dobzhansky, Theodosius (eds) (1974) *Studies in the Philosophy of Biology* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press), pp. 259-84.
- Popper, Karl R. (1982) *The Open Universe: An Argument for Indeterminism*, from the *Postscript to the Logic of Scientific Discovery*, edited by William W. Bartley, III (London: Hutchinson).
- Popper, Karl R. and Eccles, John C. (1977) *The Self and Its Brain* (Berlin: Springer International).
- Prigogine, Ilya and Stengers, Isabelle (1984) *Order Out of Chaos: Man's New Dialogue With Nature* (London: Heinemann).
- Radner, Roy (1996) 'Bounded Rationality, Indeterminacy, and the Theory of the Firm', *Economic Journal*, 106(5), September, pp. 1360-73.
- Richardson, Lewis Fry (1922) *Weather Prediction by Numerical Process* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Rizvi, S. Abu Turab (1994a) 'The Microfoundations Project in General Equilibrium Theory', *Cambridge Journal of Economics*, 18(4), August, pp. 357-77.
- Rizvi, S. Abu Turab (1994b) 'Game Theory to the Rescue?', *Contributions to Political Economy*, 13, pp. 1-28.
- Ross, Dorothy (1991) *The Origins of American Social Science* (Cambridge: Cambridge University Press).
- Sachs, Jeffrey D. (1993) *Poland's Jump to a Market Economy* (Cambridge, MA: Harvard University Press).

- Samuelson, Paul A. (1997) 'Credo of a Lucky Textbook Author', *Journal of Economic Perspectives*, 11(2), Spring, pp. 153-60.
- Screpanti, Ernesto and Zamagni, Stefano (1993) *An Outline of the History of Economic Thought* (Oxford: Clarendon Press).
- Sonnenschein, Hugo F. (1972) 'Market Excess Demand Functions', *Econometrica*, 40(3), pp. 549-63.
- Sonnenschein, Hugo F. (1973a) 'Do Walras's Identity and Continuity Characterize the Class of Community Excess Demand Functions?', *Journal of Economic Theory*, 6(4), pp. 345-54.
- Sonnenschein, Hugo F. (1973b) 'The Utility Hypothesis and Market Demand Theory', *Western Economic Journal*, 11(4), pp. 404-10.
- Sperry, Roger W. (1969) 'A Modified Concept of Consciousness', *Psychological Review*, 76, pp. 532-36.
- Sperry, Roger W. (1991) 'In Defense of Mentalism and Emergent Interaction', *Journal of Mind and Behavior*, 12(2), pp. 221-46.
- Tilman, Rick (1996) *The Intellectual Legacy of Thorstein Veblen: Unresolved Issues* (Westport, Connecticut: Greenwood Press).
- Tobin, James (1986) 'The Future of Keynesian Economics', *Eastern Economic Journal*, 13(4).
- Udén, Lars (1987) *Methodological Individualism: A Critical Appraisal* (Uppsala: Uppsala University Reprographics Centre).
- Feyerabend, Paul K. (1965) 'Reply to Criticism', in Cohen, Robert S. and Wartofsky, Max W. (eds) (1965) *Boston Studies in the Philosophy of Science* (New York: Humanities Press), pp. 223-61.
- Furubotn, Eirik G. and Richter, Rudolph (1997) *Institutions in Economic Theory: The Contribution of the New Institutional Economics* (Ann Arbor: University of Michigan Press).
- Hamilton, Walton H. (1932) 'Institution', in Edwin R. A. Seligman and A. Johnson (eds) *Encyclopaedia of the Social Sciences* (New York: Macmillan), Vol. 8, pp. 84-89. Reprinted in Hodgson (1993b).
- Hobson, John A. (1936) *Veblen* (London: Chapman and Hall). Reprinted 1991 by Augustus Kelley.
- Hodgson, Geoffrey M. (1988) *Economics and Institutions: A Manifesto for a Modern Institutional Economics* (Cambridge and Philadelphia: Polity Press and University of Pennsylvania Press).
- Hodgson, Geoffrey M. (1993a) *Economics and Evolution: Bringing Life Back Into Economics* (Cambridge, UK and Ann Arbor, MI: Polity Press and University of Michigan Press).
- Hodgson, Geoffrey M. (ed.) (1993b) *The Economics of Institutions* (Aldershot: Edward Elgar).
- Hodgson, Geoffrey M. (1998a) 'The Approach of Institutional Economics', *Journal of Economic Literature*, 36(1), March, pp. 166-92.
- Hodgson, Geoffrey M. (1998b) 'On the Evolution of Thorstein Veblen's Evolutionary Economics', *Cambridge Journal of Economics*, 22(4), July, pp. 415-31.
- Hodgson, Geoffrey M. (1999) *Evolution and Institutions: On Evolutionary Economics and the Evolution of Economics* (Cheltenham: Edward Elgar) forthcoming.
- Campbell, Donald T. (1974) "'Downward Causation" in Hierarchically Organized Biological Systems', in Ayala, Francisco J. and Dobzhansky, Theodosius (eds) (1974) *Studies in the Philosophy of Biology* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press), pp. 179-86.
- Chiaromonte, Francesca and Dosi, Giovanni (1993) 'Heterogeneity, Competition, and Macroeconomic Dynamics', *Structural Change and Economic Dynamics*, 4(1), June, pp. 39-63.

- Cohen, Jack and Stewart, Ian (1994) *The Collapse of Chaos: Discovering Simplicity in a Complex World* (London and New York: Viking).
- Commons, John R. (1934) *Institutional Economics - Its Place in Political Economy* (New York: Macmillan). Reprinted 1990 with a new introduction by M. Rutherford (New Brunswick, NJ: Transaction).
- Compte, Auguste (1853) *The Positive Philosophy of Auguste Compte*, 2 vols., translated by Harriet Martineau (London: Chapman).
- Coricelli, Fabrizio and Dosi, Giovanni (1988) 'Coordination and Order in Economic Change and the Interpretative Power of Economic Theory', in Dosi, Giovanni, Freeman, Christopher, Nelson, Richard, Silverberg, Gerald and Soete, Luc (eds) (1988) *Technical Change and Economic Theory* (London: Pinter), pp. 124-47. Reprinted in Hodgson (1993b).

Текст са енглеског језика превела Наташа Голубовић

Geoffrey M. Hodgson, Hertfordshire (UK)

INSTITUTIONS AND THE VIABILITY OF MACROECONOMICS: SOME PERSPECTIVES ON THE TRANSFORMATION PROCESS IN POST-COMMUNIST ECONOMIES

Summary

The building of a modern, market economy requires the establishment of undirected systems of coordination and order. Yet, for three hundred years, social theorists have grappled with the project of explaining the basis of socio-economic order. The more recent attempt of mainstream economics to base macroeconomics on 'sound microeconomic foundations' is a modern version of this project. All these efforts have been motivated by a specific form of reductionism, based on the use of the individual as the given and fundamental use of analysis. Both mathematically and philosophically, this project has now run into the sand. Mathematical attempts to derive aggregate macro relationships from microeconomic assumptions have reached insurmountable difficulties. More generally, philosophical objections have been developed against reductionism. Some of the latter employ the concept of emergence, which is explored here. In addition, suggestions are made here as to how institutional economics can develop a quite different articulation and understanding of micro-macro relationships. The implications for policy-makers in the economies in transition are briefly discussed.

Key Words: Concept of Emergence, Macroeconomics, Methodological Individualism, Reductionism, Transition